

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ОВОЧІВНИЦТВА І БАШТАННИЦТВА НААН

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ОВОЧІВНИЦТВА В УКРАЇНІ.
ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Харків, 2017

УДК 635.1-635.7:631.4

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту овочівництва і баштанництва НААН (протокол № 11 від 06.11.2017 р.)

Методологічні аспекти еколого-економічного розвитку органічного овочівництва в Україні. Інституційне забезпечення: [моногр.] / [О.М. Могильна, О.В. Муравйов, В.П. Рудь, О.Д. Вітанов, О.В. Куц, Л.А. Терьохіна, Л.М. Урюпіна, О.П. Стівбір, О.В. Муравйова, В.В. Сидора, Є.О. Духін, С.М. Даценко, С.О. Щербина, В.І. Кузьменко, Ю.Д. Зелендін]. – Х. : ТОВ «ВП «Плеяда», 2017. – 91 с.

Рецензенти:

Ульянченко О.В. – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН України, ректор Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва;

Шиян Д.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця;

Писаренко В.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу Полтавської державної аграрної академії.

Досліджено тенденції та перспективи розвитку овочевого підкомплексу в Україні та світі. Встановлено основні інституційні причини, що стоять на заваді ефективного розвитку національного овочевого ринку та виробництва власної органічної овочевої продукції. Розроблено пропозиції щодо провайдингу інституційної моделі розвитку органічного овочівництва, які включають блоки (земельні ресурси та сировинні овочеві зони, технології вирощування, селекція і насінництво, зберігання, переробка та логістика, якість продукції та експорт, інноваційна стратегія розвитку, інвестиційна стратегія розвитку органічного овочівництва, наукове забезпечення, організаційно-економічне забезпечення, заходи з удосконалення роботи дрібнотоварного сектора, законодавче забезпечення).

Розраховано на працівників різного рівня управління АПК, керівників і спеціалістів аграрних підприємств, науковців, викладачів і студентів.

ЗМІСТ

	Передмова.....	5
1	Вплив інституцій на формування інфраструктури органічного овочевого ринку України	6
2	Сучасний стан розвитку органічного ринку в	
3	Інституційно-правове регулювання національного органічного овочевого ринку.....	16
4	Наукове забезпечення розвитку органічного овочевого ринку.....	24
5	Розробка науково обґрунтованих нормативів собівартості на вирощування органічних овочів.....	33
6	Економічна ефективність застосування органо-мінеральних систем удобрення та біопрепаратів.....	39
6.1	Економічна ефективність застосування органо-мінеральних добрив та засобів захисту рослин томата.....	39
6.2	Економічна ефективність вирощування томата сорту Кременчуцький за різних систем його захисту.....	42
6.3	Дослідження економічної ефективності застосування систем удобрення при вирощуванні буряка столового.....	44
6.4	Економічна ефективність застосування біопрепаратів при вирощуванні буряка столового.....	46
6.5	Економічна ефективність застосування різних систем удобрення при зберіганні коренеплодів буряка столового.....	49
6.6	Економічна ефективність застосування біопрепаратів при зберіганні коренеплодів буряка столового.....	51
6.7	Економічна ефективність застосування добрив при вирощуванні на різних фонах живлення насіння буряка столового.....	53
6.8	Біоенергетична оцінка застосування систем удобрення.....	54
6.9	Біоенергетична оцінка застосування біопрепаратів.....	55
6.10	Інкустація насіння овочевих рослин біологічними засобами.....	56
	Висновки.....	57
	Додатки.....	57
	Перелік джерел посилання.....	91

ПЕРЕДМОВА

Успішний процес євроінтеграції України в світове економічне співтовариство не можливий без координації зусиль з виробництва якісної та безпечної овочевої продукції. Потенціал України у цьому аспекті досить значний. Нині Україна виробляє біля 10, а в окремі роки 11 млн. тонн овоче-баштанної продукції. Частка органічного овочевого сегменту складає до 1%, що явно недостатньо не тільки для світових, а і для внутрішніх потреб країни. В той же час, збільшенню обсягу виробництва власної органічної овочевої продукції в Україні стоять на заваді:

- низька маркетингова культура органічних підприємств, неефективно функціонуючий ланцюг постачання органічних овочів, зокрема відсутнє широке впровадження логістики за принципом “від лану до столу”;

- недостатнє інформаційне, ресурсне та технологічне забезпечення органічного виробництва;

- низький рівень впровадження технологій, особливо адаптованих для окремих сортів і гібридів, точного висіву, касетної розсади, внесення мікродоз регуляторів росту та ін.;

- значне антропогенне навантаження, особливо навкруги великих міст, катастрофічне руйнування сільгоспугідь та зниження родючості ґрунтів;

- незадовільне використання економічних важелів – страхування, квотування, авансування, сертифікування, маркування та ін.;

- порушення цілісності органічної системи господарювання внаслідок «випадання» базової ланки органічного процесу - насінництва та практичної відсутності власних сертифікованих «органічних» господарств з виробництва насіння овочевих і баштанних рослин.

Отже, сучасна система виробництва органічних овочів вимагає вирішення актуальних проблем на всіх рівнях: державному, регіональному та господарському. На державному – найважливішим є підвищення рівня екологічної обізнаності та активності суспільства, захист вітчизняного споживача та створення легального органічного ринку. На регіональному - пріоритетним є самозабезпечення регіонів органічною овочевою продукцією та ефективний розвиток інфраструктури овочевого ринку шляхом формування кластерних об'єднань за участю суб'єктів інтеграції: виробників органічної сировини, переробних підприємств та торгівельно-збутових організацій. На господарському - формування збутової концепції підприємства, розробка стратегічних планів з урахуванням можливостей органічних господарств та оцінки зовнішнього середовища, збільшення обсягів виробництва органічних овочів, розширення асортименту органічної овочевої продукції та впровадження у виробництво інноваційних рішень, запровадження рекламної маркетингової діяльності, що направлена на підтримання еколого-економічної рівноваги та забезпечення потреб населення за допомогою організації обміну, просування органічних торгових марок.

РОЗДІЛ I

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ОРГАНІЧНОГО ОВОЧЕВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Трансформаційні процеси в економічній системі нашої країни супроводжуються змінами у підходах до здійснення господарської діяльності. Незважаючи на те, що нині органічна овочева продукція, порівняно із традиційною, займає незначну частку агропродовольчого ринку, в Україні існують об'єктивні передумови для розвитку її виробництва. Однак реалізація потенціалу цієї сфери сповільнюється низкою деструктивних факторів, усунення негативної дії яких можливо завдяки розробці та імплементації дієвих заходів, що сприятимуть розвитку органічного овочівництва. Зазначене вимагає теоретико-методологічного обґрунтування наукових основ формування організаційно-економічних засад розвитку виробництва органічної овочевої продукції, що вбачається важливим чинником підвищення конкурентоспроможності вітчизняної органічної овочевої продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках. Проблематика інституцій та механізмів функціонування, регулювання і розвитку аграрного ринку, вбудована у систему категорійно-понятійного апарату інституціоналізму, який вивчає конструкцію регуляторних ринкових взаємодій з погляду еволюційної методології.

Інституції - (лат. institutio - настанова) -1) У Давньому Римі – посібники з основ права, насамперед цивільного, авторами яких були Калістрат, Гай, Флорентін, Мар-ціан, Павло, Ульпіан та ін. Найвідомішими з них є Інституції Гая (Institutiones Gai), укладені у 2 ст. Вони склались із 4 книг: перша книга – особи (personal), друга і третя – речі (res), четверта – дії (actiones). Ясність і дохідливість написання зробила їх надзвичайно популярними, хоч вони і не відзначалися глибиною викладу. В 6 ст. були створені Інституції Юстиніана (Institutiones Jus-tiniani) — найкоротша частина Corpus juris civilis, яка мала на меті слугувати посібником для першого року навчання в юридичних школах. Її склали (у вигляді компіляцій) Дорофей і Теофіл під керівництвом Трібоніана, які запозичили матеріал з Інституцій Гая та ін. творів. Вони були оприлюднені 21.11 529 і набули чинності водночас з Дигестами Юстиніана. В національній економічній теорії немає мабуть чіткого розуміння і розмежування понять «інститут» та «інституція», що розкриває широкий простір для досліджень. «Інституції» є правилами, а «інститути» – утвореннями, що структурують взаємодію агентів овочевого ринку. Окремі погляди на сутність категорії «інституція» наведено в табл. 1.1.

На наше переконання вірним є розуміння інституцій як правил, а інститутів – як організовано оформленої сукупності останніх. В той же час інституції формують інститути, а інститути забезпечують підтримання (дотримання) інституцій (правил). Отже, ми дійшли висновку, що більш вдале, на наш погляд, трактування категорії «інституція» - це система економічних, політичних та правових установ, методів і ресурсів, що

забезпечують ефективний сталий розвиток вітчизняного органічного овочевого ринку.

Таблиця 1.1

Погляди на сутність категорії «інституція»

Автор	Визначення категорії
А.Чухно	Виробничі відносини, їх структурні елементи – форми власності, розподілу праці і взаємний обмін діяльністю, форми розподілу, які складають основу існування суспільства, а інститути, або норми і правила, звичаї та традиції є тими елементами, фактично м'язами, які наповнюють основу, надаючи їй досконалу форму
В.Каспер	Правила взаємодії людей, які за можливості обмежують опортуністичну та безладну індивідуальну поведінку, таким чином роблячи її більш передбаченою і тим самим полегшуючи поділ праці та створення багатства.
Дж. Коммонс	Колективні дія з контролю лібералізації і розширення індивідуальної дії
Т. Веблен	Стійкі звички мислення, притаманні великій спільноті, особливі способи існування суспільства, що утворюють специфічну систему суспільних відносин
У. Гамільтон	Нав'язування певної моделі поведінки, що накладається на діяльність людини
А. Богданов	Система взаємоз'язаних індивідуально-психічних форм, що сприяють суспільно-корисним трудовим діям
М. Кондратьєв	Колективні ідеї, інстинкти, відносини виробництва, розподілу, обміну господарських благ
Д. Норт	Правила гри в суспільстві, придумані людиною обмеження, що спрямовують людську взаємодію в певне русло і структурують стимули в процесі людського обміну – економічного, політичного і соціального.
О. Вільямсон	Основні політичні, соціальні і правові норми, що є базою для виробництва, обміну і споживання
О.Белокрилова	Сукупність ролей і статусів, призначених для задоволення певної потреби
С. Крідіна	Соціальні, правові та економічні відносини, що постійно відтворюються є стійкими та структурують постійне життя
М. Йохна	Утворення, що регулюють стабільні відносини та порядок взаємодії між людьми у різноманітних сферах їх активності, зокрема, і економічній та соціальній та адаптують їх до зміни умов їх існування.
В.Вольчик	Подібні за своєю природою до фізичних технологій, і можуть бути названими соціальними технологіями
Е. Остром	Встановлений набір діючих правил для визнання того, хто повинен приймати рішення в певних сферах, яких спільних правил дотримуватися, і процедури необхідно виконувати, яку інформацію слід або не слід продукувати, які остаточні висновки матимуть для індивідів ті чи інші їх дії.
М. Скорєв	Соціальний феномен, ядром якого становлять правові норми, які забезпечують зрозумілість і передбачуваність, структурованість, визначеність повсякденного життя
Власне тлумачення	Система економічних, політичних та правових установ, методів і ресурсів, що забезпечують ефективний сталий розвиток вітчизняного органічного овочевого ринку

Будь-яке суспільство, для того щоб функціонувати, повинно виробляти, розподіляти та споживати матеріальні і духовні блага. Так, потреба у створенні матеріальних цінностей примушує людей закріплювати і підтримувати виробничі відносини, а потреба у самовідновленні заставляє їх вступати у певні взаємини для продовження роду, виховання і соціалізації

нових членів суспільства. Для максимальної оптимізації цих взаємин, забезпечення їх від випадковостей, недопущення можливих хибних варіантів задоволення інтересів, ці відносини *інституціалізуються*, тобто суспільство санкціонує і закріплює задоволення цих потреб у певних обсягах і визначеними методами та способами. З цією метою опрацьовується система ролей і статусів, яка заставляє індивідів діяти певним чином, вступаючи у соціально значимі взаємини з іншими, а також визначається система санкцій, яка примушує учасників взаємодії не виходити за межі своїх соціальних ролей.

У відповідності до теорії соціального вибору, *соціальна інституція*, є певним чином організованою, стандартизованою та узгодженою (конвенціонованою) між учасниками суспільного життя соціальною діяльністю, спрямованою на задоволення їх суспільно значимих потреб. Варто деталізувати основні елементи цього визначення. Отже, інституції:

- *створюють можливість* задоволення базових потреб всіх соціальних суб'єктів тим способом і в тому обсязі, який вважається суспільством оптимальним, а отже санкціонується ним;

- *гарантують виконання* необхідних функцій і виключення, придушення небажаних з точки зору інтересів суспільства форм соціальної поведінки, сприяючи безперервності та спадковості соціального життя;

- *забезпечують інтеграцію* прагнень та координацію відносин соціальних суб'єктів, створюючи внутрішню стабільність, згуртованість як всієї соціальної системи, так і окремих її елементів.

При тому, *кожній соціальній інституції обов'язково властиві:*

- певні цілі діяльності;
- система функцій, що забезпечують її досягнення;
- набір соціальних статусів та ролей, які формують оптимальну модель реалізації потреби, для задоволення якої створено інституцію;

- система санкцій, спрямованих на схвалення бажаної та виключення небажаної поведінки суб'єктів, які до них входять, чи на які поширюється їх дія;

- ресурси, які забезпечують функціонування інституцій – матеріальні (фінанси, будівлі та ін.) та духовні – довіра до певної інституції з боку суспільства, рівень його авторитетності в соціумі. Соціальні інституції можуть входити у взаємні конфлікти, при спрямуванні своєї діяльності на задоволення суперечливих цілей, наприклад, завданням релігії є пошук сенсу життя людини у досягненні певного ідеалу. Соціальні інституції поділяються на **базові** (регулюють взаємодію всіх соціальних суб'єктів, в поле діяльності яких включаються практично всі громадяни суспільства (політичні, інституції власності, сім'я, освіта, релігія) та часткові, допоміжні (контролюють обмежене поле соціальної діяльності і, відповідно, охоплюють лише певну частину особистостей). Соціальні інституції класифікуються за видами: економічні, політичні та культурні (рис. 1.1).

Парадигма інституціоналізму є напрямом в економічній теорії, яка сформувалася як міждисциплінарний конструкт оцінок розвитку суспільних формацій, а також ринку, увібравши аспект філософії, психології,

політології, економіки, соціальних і природних наук. **Парадигма** – це система найбільш загальних, вихідних і важливих обґрунтувань та підходів, що визначає її концептуально-методологічний підхід до постановки і вирішення соціальних завдань. **Функціоналізм** (Т. Парсонс, Р. Мертон) передбачає розгляд суспільства як системи взаємопов'язаних структур, що складають його й утворюють єдине ціле; всі елементи залежні один від одного в силу різних виконуваних ними функцій. Розуміння соціальних інститутів як частин соціальної системи, які впливають на функціонування всього суспільства. Визнання людини як основного елемента суспільства. Висновки, що соціальні системи є інтегрованими і тяжіють до стабільності. **Теорія конфлікту** (Р. Дарендорф, Л. Козер) передбачає, що конфліктні процеси за певних умов сприяють збереженню, зміні й пристосуванню соціальної системи до нових обставин, її життєздатності і стабільності. Конфлікт із зовнішнім ворогом допомагає підтримувати згуртованість суспільства. Конфлікт сприяє соціальним змінам і виникненню нового. Кожне суспільство безперервно перебуває у процесі постійних змін. **Символічний інтеракціонізм** (Дж. Мід) передбачає, що розуміння суспільства як символічної взаємодії людей та груп. У процесі взаємодії люди конструюють об'єкти і змінюють зовнішнє середовище. Взаємодія розглядається не як взаємодія усталених соціальних ролей, а як реально існуючих, сповнених внутрішніх суперечностей почуттів та емоцій, людей. Свобода розуміється як можливість людини обирати ті соціальні ролі, які вона виконує.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА

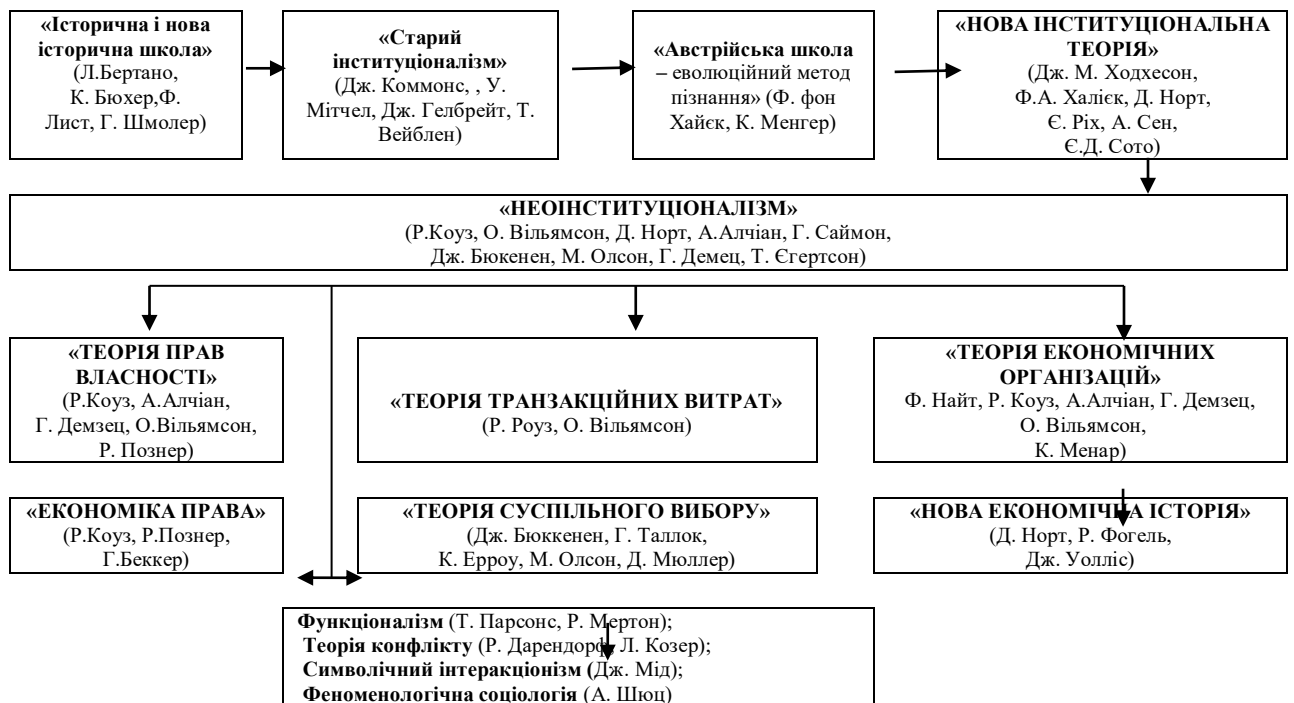

Рис. 1.1. Концептуальні напрями розвитку інституціональної парадигми